

2) у формуванні нового механізму саморегулювання, самоконтролю поведінки людини;

3) у виробленні у широких верств населення навичок і потреб для свідомої участі їх у керуванні державою.

На наш погляд, необхідно погодитися з В. М. Протасовим, який відзначає, що становлення соціальної держави — це процес не тільки економічний і політичний, але й процес моральний, що потребує «людського» виміру.

Основними завданнями сучасної соціальної держави повинні бути:

1) державно-правове регулювання економіки;

2) захист суспільства від розколу й потрясінь, підтримка соціального миру, захист населення в умовах ринкових відносин;

3) боротьба з бідністю, зниження соціальної нерівності;

4) боротьба із правопорушеннями.

Поряд із цим основним завданням у сфері підвищення правової культури громадян, є формування правосвідомості.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити узагальнення, що тільки соціально правова держава забезпечує повноцінний захист і реалізацію всього комплексу прав і свобод людини й громадянина. Це держава, у якій на першому місці перебуває право й закон, що віддає перевагу правам особистості, а не владі державного апарату. Саме людина в концепції держави правової і соціальної стає найвищою соціальною цінністю.

Література

1. Протасов В. М. Теорія права й держави. Проблеми теорії права й держави: Питання й відповіді. — М.: Повий Юрист, 1999.
2. Скакуп О. Ф. Теорія держави й права: Енцикл. курс. — Х.: Зспада, 2005.
3. Волинка К. Г. Теорія держави й права: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2003.
4. Оборотов Ю. Н. Сучасна держава: основи теорії. — О.: Астроприпт, 1998.
5. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

УДК 342.33

В. В. Таросва

СУЧАСНА ДЕРЖАВА ТА ПРИНЦИПИ ЄДНОСТІ І ПОДІЛУ ВЛАД

Для сучасних держав принцип поділу влад виступає як визначальний в організації механізму держави. Стало тривіальним положення про існування в механізмі держави таких гілок влади, як законодавча, виконавча та судова, а також і контрольна гілка державної влади, яка сьогодні лише формується. У дійсності ж проблема полягає не стільки в тому, щоб конституційно закріпити самостійність поділу влад в механізмі держави, скільки фактично забезпечити самостійність кожної влади, відповідальність кожної влади за рішення,

© В. В. Таросва, 2006

що приймаються, а також домогтися узгодження діяльності влад в державному механізмі [1, 47].

Безпосередньо дослідженням принципу поділу влад займалися такі видатні вчені, як П. П. Копейчиков, Л. Т. Кривенко, Ю. М. Оборотов, В. Ф. Погорілко, Н. С. Прозорова, Н. І. Нижник, В. М. Шаповал, В. Є. Чиркін, С. С. Алексеев, А. О. Селіванов, Б. Н. Чичерін, А. Б. Венгеро́в. Наразі політична ситуація в державі вимагає нових глобальних досліджень механізму відносин між гілками влади.

Як зазначав професор С. С. Алексеев, для демократичного суспільства принцип поділу влад особливо важливий і значимий. Він виражає не тільки поділ праці між державними органами, але й стримування, відкритість державної влади, що запобігає її концентрації, перетворенню в авторитарну та тоталітарну владу. Цей принцип у демократичному суспільстві передбачає, що всі гілки влади однакові, рівнозначні за силою, виступають противагами стосовно одна одної і можуть стримувати одна одну, не допускаючи домінування якоїсь однієї [2, 20].

У свій час професор Б. Чичерін звертав увагу на те, що вища мета держави полягає не у встановленні сваволі, а навпаки — у запровадженні законного порядку, що досягається системою незалежності однієї влади від іншої, які однаково походять від верховної влади, взаємно обмежують і стримують одна одну [3, 412]. Закріплення на конституційному рівні принципу поділу влад не суперечить єдності державної влади, тобто законодавчої, виконавчої, судової та контрольної гілки державної влади. При цьому не ставитися під сумнів сам суверенітет народу.

Професор В. Є. Чиркін говорить також і про єдність державної влади. Вона має три різних аспекти. По-перше, це соціальна єдність, яка бере початок з єдиної сутності соціальних груп, що панують у суспільстві. У багатьох країнах цю єдність розуміють як владу народу (демократичні держави), в інших — як владу трудящих (країни тоталітарного соціалізму), у третіх — як владу патріотичного блоку неоднорідних сил із протилежними кінцевими цілями, але першочергові інтереси яких сходяться у площині досягнення найближчих цілей (деякі країни, що розвиваються). По-друге, це єдність принципових цілей і напрямків діяльності державної влади, всіх органів держави. Єдність напрямків діяльності забезпечується, з одного боку, роллю домінуючого класу (соціальної верстви) і, з іншого — необхідністю виконання «спільних справ». Основні цілі й напрямки діяльності держави фіксуються в конституціях держав (Ірландії, Португалії). По-третє, це організаційно-правова єдність. У демократичних державах вона відкидається, їй протиставляється ідея поділу влад. Організаційна єдність державної влади має авторитарний характер, і в демократичних країнах лише за певних умов суспільного розвитку може бути доцільним тимчасове зосередження повноти державної влади в руках одного органу.

Існують протилежні думки про поділ влад. Величезний інтерес становлять праці теоретиків державності дореволюційної Росії. Корисними та актуальними є фундаментальні розробки М. Ворошилова (XIX ст.). «Держава являє со-

бою єдність всього життя народу; поділ цієї єдності призводить і до знищення самої держави. Через це державна влада як вираження цієї єдності повинна бути одна: наявність кількох влад, однаково самостійних і рівних одна одній, призводить до постійних суперечностей, боротьби між ними, і як наслідок — до знищення держави».

Наведені положення отримали подальший розвиток у теорії державної влади на початку XX ст. Г. Шершеневич заперечує рівність влад, трактуючи цю проблему з погляду функцій влади: «Трьох рівних за силою влад бути не може... законодавство, виконання (керування) та суд — це не три влади, це тільки три форми прояву єдиної, неподільної державної влади, або як висловлюються — трьох функцій влади» [4, 59].

Закріплені сьогодні на конституційному рівні ідеї народовладдя та поділу влад зародилися ще у Стародавній Греції у V ст. до н. е. на підставі афінської демократії. Видатний учений того часу Арістотель зазначав: «Влада — це не суддя, не член ради, не член народних зборів, а суд, рада і народні збори; кожний з названих членів являє собою тільки частину власне інституцій. Тому народ на законних підставах має верховну владу над найважливішими справами в житті держави» [5, 82].

Теорія поділу влади остаточно сформувалася в XVII ст., у період світових буржуазних перетворень як реакція на абсолютизацію верховної влади. Запровадив її ідейне обґрунтування Джон Локк — просвітитель і сучасник буржуазної революції 1688 р. в Англії. Як ідеолог соціального компромісу в питаннях влади, він стверджував, що, оскільки кожне політичне суспільство не може не бути, не існувати, не володіючи правом охороняти власність і з цією метою карати злочини всіх членів цього суспільства, то політичне суспільство буде там, і тільки там, де кожний з його членів відмовився від цієї природної влади та поступився нею, передавши в руки суспільства у всіх випадках, що не перешкоджає йому звертатися за захистом до закону, який запроваджений цим суспільством. І, таким чином, усякий приватний суд кожного окремого члена виключається, і суспільство стає третейським суддею, запровадивши певні правила; а також призначаючи людей, які володіють даною їм від суспільства владою для здійснення цих правил, вирішують усі суперечності, які можуть виникнути між членами цього суспільства щодо будь-якого правового питання... І це переносить людей із природного стану в державу, тому що на Землі з'являється суддя, який має всю владу вирішувати всі суперечки і стягувати будь-який збиток, котрий може бути заподіяний будь-якому члену держави [6, 50–51].

Своїми поглядами Локк дав поштовх для подальшого розвитку ідеї поділу влад, яка була блискуче розвинена французьким юристом і мислителем Ш. Л. Монтеск'є, котрий у роботі «Про дух законів» зазначав, що для громадянина політична свобода є той душевний спокій, який корениться у впевненості кожного у своїй безпеці; щоб володіти цією свободою, необхідно таке правління, при якому громадянин міг би не боятися іншого громадянина.

Обґрунтовуючи необхідність поділу влад на законодавчу і виконавчу, мис-

литель попереджав, що не буде досягнуто свободи і в тому випадку, якщо судова влада не відокремитися від влади законодавчої й виконавчої. Якщо вона з'єднана із законодавчою владою, то життя і свобода громадян опиняться під владою сваволі, тому що суддя буде законодавцем. Якщо вона з'єднана з виконавчою владою, то суддя отримає можливість стати гнобителем [7, 282].

На сьогодні теорію поділу влад покладено в основу державного механізму більшості країн: ідеєю балансу влади, системою стримувань і противаг. Цей принцип означає, що у своїй сфері кожна гілка влади самостійна, але кожна з них перебуває під контролем, оскільки одна зрівноважує іншу; необхідність взаємодії різних гілок влади. Як відзначають сучасні французькі юристи, ще Монтеск'є говорив не лише про поділ влад, а й про їхню взаємодію, вимагаючи, щоб вони діяли «в концерті». Це впливає з необхідності дотримання загального напрямку державної політики, що не виключає розходжень у способах здійснення державної влади тими або іншими органами держави, не запобігає можливим конфліктам влад, але такі суперечності прийнятні по приватних питаннях, вони не мусять торкатися загального напрямку державної політики. Розбіжності не повинні спричиняти розбрат і застосування насильницьких методів боротьби [8, 96].

Поділ влад — це й результат, і характеристика ступеня розвитку права, умов для організації та функціонування держави, законності. Без поділу влад і відповідної ефективної системи стримувань і противаг не може бути правової держави та правових законів [9, 13].

У правовій державі принцип поділу влад діалектично пов'язаний із принципом народного суверенітету, тому що суверенітет влади народу — це основа суверенітету державної влади. Що стосується України, то в ст. 5 Конституції України проголошується, що державна влада є єдиною, тому що її єдиним джерелом є народ [10]. У ст. 5 Конституції України нашу державу проголошено республікою і закріплено принцип конституційного устрою в Україні — принцип народного суверенітету.

Конституція не тільки визначає основні форми народовладдя. З метою недопущення узурпації влади вона проголошує основні гарантії прав суверена, до яких насамперед належать конституційні положення, де безпосередньо закріплюється, що державна влада в Україні здійснюється на принципах поділу на законодавчу, виконавчу й судову. У зв'язку із цим у ч. 2 ст. 6 Основного Закону України встановлюється, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Крім того, Конституція України, закріплюючи основи взаємодії між органами державної влади, тим самим сприяє соціальній згоді та миру. У зв'язку із цим варто зауважити, що принцип поділу влад створює важливі гарантії для реалізації народовладдя, тому що призначення цього фундаментального принципу полягає, з одного боку, в недопущенні узурпації державної влади, а з іншого — у сприянні миру в суспільстві та державі.

Проблема полягає в тому, що проголошення цих ідей за умов політичного конфлікту в суспільстві може спричинити виникнення соціальної та політич-

ної напруги, тому що ті або інші сили матимуть намір опанувати якщо не всією повнотою влади, то хоча б одним з її органів.

Поділ влад в Україні є основою її єдності. Єдність же влади, як єдність її джерел і її мети (ч. 1 ст. 5 і ст. 3 Конституції України), є основою поділу влад.

Принцип поділу влад в Україні включає систему вимог: розподіл функцій і повноважень між державними органами відповідно до вимог поділу праці, закріплення певної самостійності кожного органу влади при здійсненні своїх повноважень, неприпустимість втручання в прерогативи одне одного і їхні злиття, наділення кожного органу можливістю протиставляти свою думку рішенню іншого органу і виключення зосередження всієї повноти влади у одній з гілок. Наявність в органів влади взаємного контролю дій одне одного й неможливість змінювання компетенції органів держави позаконституційним шляхом [11, 104].

Професор А. Б. Венгеров, розглядаючи механізм поділу влад і аналізуючи республіканську форму правління, відзначає, що це така форма правління, за якої всі вищі органи державної влади обираються народом або формуються загальнонаціональною представницькою установою. У різних країнах існують різні виборчі системи, одні з них менш, інші більш демократичні. Однак безперечним залишається той факт, що народ обов'язково бере участь у формуванні органів державної влади [12, 134].

Влада в демократичній державі у вигляді її трьох гілок — а сьогодні формується ще й четверта гілка державної влади (контрольна) — є політичною формою вираження влади народу. Будучи розділеною, влада в державі повинна залишатися цілісною, єдиною, тому що мова йде про поділ не влади, а функцій здійснення цієї влади. І не лише про поділ, але і про взаємодію даних функцій.

Поділ влад треба сприймати як загальний принцип, а не як жорсткий регулятор у процесі реформування державної влади України.

Література

1. Оборотов Ю. Н. Современное государство. — О.: Астроприпт, 1998.
2. Алексеев С. С. Государство и право. — М., 1994.
3. Чичерин Б. П. Курс государственной науки: политика. — М., 1898.
4. Кривенко Л. Законодавча влада в системі державної влади // Вісник Академії правових наук України. — 2001. — № 1.
5. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюча. — К., 2000.
6. Локк Дж. Избранные философские произведения: В 2 т. — М., 1960. — Т. 2.
7. Перессяц В. С. История политических и правовых учений. — М.: Норма-инфра, 1999.
8. Чиркин В. Е. Государствоведение. — М.: Юрист, 2000.
9. Прилуцький С. Формування корпусу професійних суддів України в аспекті реалізації поділу влади // Право України. — 2003. — № 2.
10. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30.
11. Скакун О. Ф. Теория государства и права. — Х.: Консум, 2000.
12. Венгеров А. Б. Теория государства и права. — М., 1998.